

Motion till riksdagen 2005/06:Ju386

av **Rolf Olsson m.fl. (v)**

Brottsoffer

Motionen delad mellan flera utskott

1 Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om att beslut som fattas av offentliga organ i större utsträckning skall innehålla en konsekvensbeskrivning ur brottsförebyggande perspektiv.
2. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om att ensamarbete i nattöppna butiker skall förbjudas.¹
3. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om att en dialog skall inledas med näringslivet för att öka medvetenheten och kunskapen om näringsidkarnas ansvar för det brottsförebyggande arbetet och lyfta fram goda exempel.¹
4. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om att brottsofferperspektivet skall ges ökad prioritet i polisarbetet.
5. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om att en undersökning skall genomföras i syfte att ta fram metoder för att förbättra informationen till brottsoffer under pågående förundersökning.
6. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om att utbildning i förhörsmetodik och viktimologiska reaktionsmönster skall vara en obligatorisk del av polisutbildningen.
7. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om att förutsättningarna för och användandet av målsägandebiträde skall bli föremål för utredning.
8. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om att Brottsofferjourernas Riksförbund skall vara huvudman för vittnesstödet.
9. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om att en översyn skall göras av försäkringsvillkor som gäller brottskadeersättning för att undvika oskäligen villkor.²

Fel! Okänt namn på

10. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anføres om att Socialstyrelsen skall ges i uppdrag att utarbeta en nationell handlingsplan för brottsofferarbete inom hälso- och sjukvården samt ge bred kännedom nationellt om goda lokala satsningar.³

¹ Yrkandena 2 och 3 hänvisade till AU.

² Yrkande 9 hänvisat till LU.

³ Yrkande 10 hänvisat till SoU.

2 Inledning

Denna motion kommer att behandla brottsoffer som grupp enligt vår definition av brottsoffer. Varje grupp av brottsoffer har specifika behov, det kan gälla äldre, funktionshindrade, barn, unga eller personer som drabbats av hatbrott. Dessa frågor behandlar Vänsterpartiet i särskild ordning i andra motioner och i denna motion lämnas således förslag om grunden för brottsoffers rättigheter i allmänhet.

Det finns i dag ingen allmänt accepterad definition av vem eller vad ett brottsoffer är. Enligt rättegångsbalken är ett brottsoffer en person som utsatts för brott (målsägande), dvs. den mot vilken brott blivit begånget eller som har blivit förnärad av brottet eller som har lidit skada av det.

Andra instanser gör vidare definitioner, t.ex. den internationella polischefs-föreningen. Deras definition omfattar inte enbart de omedelbara offren utan även deras familjer och andra medlemmar i lokalsamhället. Dessutom omfattar den även sekundära offer, som t.ex. vittnen till våldsbrott, poliser och andra som kommer till en brottsplats, andra yrkesgrupper som arbetar med brott och konsekvenser av brott (domare, åklagare etc.) samt nämndemän som dömer i uppmärksammade mål.

Mellan dessa två ytterlighetsdefinitioner finns ett antal olika varianter. I vissa fall vänder sig brottsoffren emot definitionen av sig själva som offer och vill i stället se sig som överlevare. Vi kommer dock att använda termen brottsoffer i den här motionen.

När det gäller brottsofferdebatten i Sverige kan det konstateras att brottsoffrens situation i snäv bemärkelse uppmärksammats i allt större utsträckning såväl inom forskningen som i samhället i stort. En av orsakerna till det ökade intresset för brottsoffrens situation är kvinnorörelsens arbete med att synliggöra mäns våld mot kvinnor.

Trots den ökade uppmärksamheten för brottsoffrens situation finns enligt Vänsterpartiet tecken på att uppmärksamheten blir retorik utan reellt innehåll. Att brottsoffer får ett symboliskt värde i den kriminalpolitiska debatten leder inte nödvändigtvis till att deras ställning och situation förbättras. Tvärtom kan det leda till en förtroendeklyfta mellan brottsoffret och samhället då det i det konkreta fallet visar sig finnas ett glapp mellan ord och handling. Brottsoffer har i hög grad använts som en bricka i det politiska spelet. Det finns också ett behov av ett så kallat perfekt offer för att nå framgång i en rättegång, denna bild vill vi ändra på.

Nedan följer en genomgång av vad vi anser att olika instanser borde göra för att förändra arbetet med brottsoffer och varför.

3 Brottsförebyggande arbete

Det viktigaste brottsofferarbetet som kan vidtas är att förebygga brott. Det måste alltid vara bättre att förebygga brott än att reparera brott. För Vänsterpartiet finns det ingen del av det kriminalpolitiska arbetet som är så viktig

Fel! Okänt namn på

som detta arbete. Högern fokuserar på kortsiktiga krav som hårdare tag mot kriminella och hårda straff. Vi anser att det mesta av det brottsförebyggande arbetet ligger utanför rättsväsendets ansvar. Det som pressar tillbaka kriminaliteten är nya arbetstillfällen, minskade ekonomiska och sociala klyftor, fler bostäder och en förbättrad skola.

I samhället finns flera utsatta grupper som mer än andra riskerar att hamna i kriminalitet. Vad många glömmer bort är att det är samma grupper som i hög utsträckning utsätts för brott. Det viktigaste redskapet i det brottsförebyggande arbetet är att bevara och utveckla välfärden för att människor skall slippa att bli offer för samhälleliga orättvisor och socialt utanförskap. Detta innebär att fungerande skola, omsorg, arbete och bostad åt alla är helt nödvändiga mål, tillgång till kultur och möjlighet till meningsfull fritidssysselsättning likaså.

De flesta vinner på ett rättvist och solidariskt samhälle, och i synnerhet de som i dag lever i utsatta situationer. Ändå befinner sig den offentliga verksamheten under ständigt hot om nedskärning eller nedläggning. Detta aktualiseras under höstmånaderna när budgetar ska förhandlas fram i riksdagen och i kommunerna. Ska vi skära ner på lärarna i år? Kan vi inte skjuta upp beslutet att sätta upp belysning på busshållplatsen? Kan socialnämnden verkligen inte klara sig på lite mindre pengar? Man möter ofta poliser som uppgivet konstaterar att politiker lägger ner fritidsgårdar och sedan blir samma beslutsfattare förvånade över att man får problem med ungdomar som strular runt i brist på meningsfull fritidssysselsättning. Alltför ofta saknas konsekvensanalyser vid beslutsfattandet. Självklart skall dessa frågor också alltid ingå när det gäller bebyggelseplanering och dragning av kollektivtrafiklinjer eller liknande.

Brottsförebyggande arbete är långsiktigt arbete, ett arbete som kräver en helhetssyn. Det räcker inte att reagera när olyckan är framme utan det måste vara en del av det dagliga arbetet, både på nationell och på kommunal nivå. Vänsterpartiet anser att fler beslut som tas av offentliga organ skall innehålla en konsekvensbeskrivning av det brottsförebyggande perspektivet. Detta bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna.

Även näringslivet har en viktig brottsförebyggande roll. Att antalet rån ökar i nattöppna butiker där en person arbetar ensam är inte förvånande. Ensamarbete i nattöppna butiker bör förbjudas. Detta bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna.

När det stöldbegärliga godset exponeras ökar snatterier och så vidare. Det finns goda exempel på hur man hanterar denna problematik och dessa bör lyftas fram. Svensk handel bedriver exempelvis ett arbete för att förbättra säkerheten i kommersiella centra genom att säkerhetscertifiera butiker och andra näringsställen. Det kan gälla slutna kassasystem, markeringslistor för hjälp till identifiering och annat ganska enkelt arbete som förbättrar säkerheten.

Självklart är det också så att konsumenter har rätt att ställa krav på tillverkare av exklusiva produkter så som nya bilar att de är svåra att stjäla. Vänsterpartiet anser också att en dialog skall inledas med näringslivet för att öka medvetenheten och kunskapen om näringsidkarnas ansvar för det brottsföre-

byggande arbetet och lyfta fram goda exempel. Detta bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna.

4 Polisen

Då ett brott inträffat är polisen oftast den samhälleliga instans offret först kommer i kontakt med. Att polisen i sin kontakt med brottsoffret verkligen har insikt i brottsofferfrågor och anlägger ett individperspektiv på den initiala utredningen är av yttersta vikt för ärendets fortsatta hantering. Polisen måste få vidareutbildning i brottsofferfrågor, dokumentering och förhörsteknik. Att utredningen redan i inledningsskedet genomförs på bästa sätt är en garanti för den fortsatta förundersökningen. Det finns idag brottsoffersamordnare i många delar av polisorganisationen, men arbetet ges inte den prioritet som det förtjänar. Självklart är ett gott bemötande av brottsoffer en förutsättning för att utredningen ska bli så bra som möjligt. Brottsofferarbetet skall prioriteras hos polisen. Detta bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna.

Ett brottsoffer har intresse av att få information om vad som händer med förundersökningen. Detta är av yttersta vikt för att brottsoffret skall känna sig tryggt och tillfreds med samhällets hantering av det trauma som ett brott är. Ett sätt att lösa informationsbristen i detta sammanhang är att utse kontaktperson inom polismyndigheten, ett annat är att öka informationsplikten. De regler som redan finns måste också användas. Vänsterpartiet anser att dessa brister är så pass stora att en undersökning bör göras om vilka metoder som är lämpliga att vidta. Ett sådant uppdrag skulle kunna genomföras i samverkan med Brottsofferjourernas Riksförbund och kvinnojourerna eller genom Brottsoffermyndighetens försorg. Detta bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna.

Ett av de viktigaste instrumenten för att kunna utreda brott är självklart att ha ett bra grundmaterial att inleda med. En förutsättning för att få ett sådant material är att ha bra kunskaper om förhörstekniker och grundläggande kunskaper om psykologiska reaktioner. Denna kunskap är mycket skiftande hos polisen. Bättre utbildning behövs. Vänsterpartiet anser att sådan utbildning måste införas redan på grundnivån av polisutbildningen. Detta bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna.

5 Åklagarna, domstolarna och målsägandebiträden

Åklagarna har en mycket viktig roll för brottsoffren. Ofta missförstås åklagarnas roll och brottsoffret kan känna sig besviken. Missförståndet bygger på att offret, och även vittnet, förväntar sig att åklagaren skall ta dess parti. Åklagarens roll är dock inte att vara stödperson till offret eller till vittnet utan att leda förundersökningen och framföra övertygande bevis i domstolen.

Fel! Okänt namn på

Brottsoffret är ofta mycket utsatt och känner sig ofta kränkt under rättegången. I vissa fall beror det på bristen på stöd. Det är därför viktigt att brottsoffret i större utsträckning än i dag får möjlighet till målsägarbiträde. Detta bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna.

Självklart spelar också brottsofferjourerna här en mycket viktig roll genom sitt arbete med att stödja brottsoffret, inte minst genom att förklara processen och parternas olika roller.

Under rättegången har även den tilltalade rättigheter. Ett rättsamhälle bygger på principen att alla är oskyldiga tills motsatsen är bevisad och den tilltalade har självklart rätt till bästa möjliga försvar. I rättegångssituationen innebär detta att brottsoffret blir ifrågasatt vilket i sig kan upplevas som en kränkning. Det är viktigt att domare känner till vad som ska hända under rättegången för att se till att brottsoffret inte utsätts för onödigt lidande. Det är också viktigt att domare avbryter frågor som omöjligt kan ha med målets utredning att göra. Det är inte enbart i sexualbrott som irrelevanta ifrågasättanden sker. Vänsterpartiet anser att domare skall ta större ansvar för att irrelevanta frågor inte ställs och att kränkningar inte förekommer i rättssalen. Även om vi inser vikten av och står bakom principen om fri bevisprövning är vi övertygade om att det finns mycket att förbättra inom ramen för nuvarande rättsläge.

6 Vittnen och vittnesstöd

För ett brottsoffer är det självklart viktigt att ansvar utdöms och en förutsättning för att så skall kunna ske måste förundersökning och bevisning vara så bra som möjligt. Vittnen och vittnens berättelser kan vara avgörande för målets utgång. Att vittna i en rättegång kan vara både svårt och skrämmande och kunskap om vittnets särskilda situation är mycket viktigt.

Det är vanligt att rättegången är första tillfället som vittnet kommer i kontakt med domstolen. Att vara väl förberedd på vad som skall hända i rättssalen är mycket viktigt. Liksom när det gäller målsäganden har ombuden för bägge parterna rätt att ställa frågor och dessa kan ibland upplevas som kränkande. Vittnet blir ifrågasatt och minnesbilderna av det som hänt långt tidigare blir plötsligt mindre tydliga. Det är heller inte ovanligt att vittnet, liksom målsäganden, möter den åtalade i väntrum eller andra lokaler i anslutning till rättegången.

För att komma till rätta med dessa problem är det viktigt dels att vittnet är väl förberett på vad som skall hända i rättegångssalen och också att lokalerna är så utformade att målsägande och vittnen känner sig trygga. Detta är en viktig fråga när det gäller den yttre förändringen av tingsrättsstrukturen.

När det gäller frågan om att vara förberedd för rättegången och att känna sig trygg är vittnesstöd en ovärderlig resurs. Vittnesstöd sker i dag i ideell regi och Vänsterpartiet anser att det så ska förbli, dock måste ekonomiskt stöd utgå till verksamheten. I dag utbildar brottsofferjourerna vittnesstödjare och det är inte ovanligt att personer alternerar mellan att vara vittnesstödjare och

att vara brottsofferstödjare. Även om det finns undantag i vissa lokala fall så finns struktur och informationskanaler uppbyggda inom brottsofferjourerna när det gäller vittnesstöd. Dessa kunskaper bör tas till vara.

Frågan om vittnens situation och vittnesstöd har utretts men förslag till förändrade strukturer har ännu inte presenterats, varför vi avvaktar med yrkande i större omfattning. Dock anser vi att riksdagen redan nu bör ta ställning till huvudmanfrågan vilket innebär ett ställningstagande när det gäller att Brottsofferjourernas Riksförbund ska utses som huvudman för det framtida vittnesstödet. Detta bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna.

7 Brottsskadeersättning

Då brott konstaterats är det viktigt att någon döms till ansvar för brottet. Dock kan ett brottsoffer också drabbas av allvarliga ekonomiska konsekvenser till följd av brottet. De flesta har i dag en hemförsäkring som täcker olika händelser. Det har dock visat sig att de flesta försäkringar har försäkringsvillkor som friskriver försäkringsbolagen från det ekonomiska ansvaret. Det kan bero på att offret betett sig på ett visst sätt eller på andra omständigheter. Vissa villkor är helt legitima medan andra måste anses oskäligen. Detta gör att försäkringsbolagen övervältrar oskäligen kostnader på samhället även om försäkringstagaren betalat in sina premier. Vänsterpartiet anser att en översyn skall göras för att undvika oskäligen försäkringsvillkor. Detta bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna.

8 Socialtjänsten

Socialtjänsten är den samhälleliga instans som har huvudansvaret för brottsoffer. I 5 kap. 11 § socialtjänstlagen anförs att socialtjänsten bör verka för att den som utsatts för brott skall få stöd. Detta är helt otillräckligt och Vänsterpartiet anser att uttrycket ”bör” skall bytas ut mot ”skall”. Denna fråga behandlas dock i en separat motion varför vi hänvisar till den för mer utvecklad motivering och yrkande.

9 Hälso- och sjukvård

Förutom polisen så är kanske hälso- och sjukvårdens olika delar den instans som tidigast och oftast kommer i kontakt med brottsoffer. Det gäller personer som kommer in för akut behandling men också personer som inkommer med symptom som inte uppstått i direkt anslutning till brottet. Det är viktigt att all sjukvårdspersonal har relevant kunskap om brottsoffer. Sådan kunskap är en

Fel! Okänt namn på

förutsättning för att upptäcka trauman och inte minst för att våga fråga en person som man misstänker varit utsatt för brott. För att stärka brottsoffrens ställning bör det finnas rutiner för samarbete mellan de olika delar av samhället som kan vara relevanta, exempelvis sjukvården, socialtjänsten och polisen. Självklart skall sekretessfrågor beaktas och respekteras och rollfördelningen vara klar och tydlig.

Inom skolan är skolläkare, skolsköterskor och kuratorer oerhört viktiga i både förebyggande och konkreta stödinsatser för utsatta elever. En förstärkning av dessa tjänster behövs. Såväl den allmänna sjukvården som psykiatrin, mödravården och barn- och ungdomsvården bör stärka arbetet gällande brottsofferperspektiv och hot- och riskbedömning.

För att uppnå detta skall Socialstyrelsen ges i uppdrag att utarbeta en nationell brottsofferstrategi för hälso- och sjukvården samt ge bred kännedom nationellt om goda lokala satsningar. Detta bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna.

Stockholm den 2 oktober 2005

Rolf Olsson (v)

Rossana Dinamarca (v)

Siv Holma (v)

Alice Åström (v)

Mats Einarsson (v)

Tasso Stafilidis (v)